

Ekologicky významné prvky (krajinné prvky) jako součást ekologické sítě

Pavel Pešout

Ekologickou síť v České republice tvoří soustava velkých jádrových území (chráněných území, biocenter) vzájemně propojených cestami (biokoridory) či nášlapnými kameny. Je to tedy prostorově propojená síť krajinných prvků, která zajišťuje uchování nebo zlepšení stavu

populací druhů a biotopů, a tím i zdraví ekosystémů a v nich probíhajících procesů, zásadně posiluje rezistenci a rezilienci krajinné struktury a udržitelnost obnovitelných přírodních zdrojů v době probíhající klimatické změny.

Ekologická síť v České republice je utvářena jako mnohvrstevný systém zahrnující celou biologickou infrastrukturu – pohled ze Svatého kopečku u Mikulova na zemědělskou krajinu se zastoupením krajinných prvků různých kategorií. Foto Pavel Pešout

Mezi ekologicky významné prvky podle nařízení vlády patří také krajinotvorné sady (na fotografii starý sad v přírodním parku Džbány-Žebrák). Na rozdíl od ostatních EVP nepatří mezi neprodukční plochy, nevztahuje se na ně tedy osvobození od daně a v rámci Společné zemědělské politiky je podpora jejich údržby řešena specifickým titulem AEKO (agroenvironmentálně - klimatické opatření). Foto Pavel Pešout

Ochrana přírody a krajiny a územní plánování v České republice pracují se širokou paletou doplňujících se nástrojů, které jsou využívány k vytváření a udržování ekologické sítě. Bohužel však často odděleně. Ekologická síť v České republice je utvářena jako mnohovrstevný systém zahrnující celou biologickou infrastrukturu, tedy všechny plochy v různých stupních ochrany a péče, od zvláště chráněných území po prvky nelesní zeleně. Významná část segmentů sítě se vzájemně překrývá a zároveň plní souběžně více funkcí. Často se zároveň jedná o území

určená k ochraně biodiverzity, přirozené akumulace vod, ochranná pásma vodních a přírodních léčivých zdrojů, ochranné lesy, protierozní prvky, rekreační plochy. I proto je nutné síť chápat celostně, protože jen jako ucelená síť vzájemně se podporujících prvků plní veškeré své funkce. Celková plocha všech prvků ekologické sítě tvoří 56 % území ČR (Pešout, Hošek 2012).

Struktura množiny prvků ekologické stability se neustále mění v prostoru a čase. Tyto změny mohou navíc být ekologicky pozitivní i negativní

Součástí krajinného prvku může být i objekt drobné sakrální architektury – Částovice na Podblanicku.

Foto Pavel Pešout

a kromě působení člověka je mohou vyvolávat i přírodní procesy. Pokud by tyto změny neměnily alespoň výchozí stav ekologické kostry v krajině, dalo by se s jistým uspokojením mluvit o „stabilitě“. Bohužel, dlouhodobý trend je ve znamení zhoršování tohoto stavu (Petríček, Plesník 2012).

Co to jsou ekologicky významné prvky?

Část krajinných prvků v zemědělské krajině, tedy nelesní zeleň, skalní výchozy či mokřady v krajině, zákon o zemědělství č. 252/1997 Sb. v aktuálním znění definuje jako tzv. ekologicky významné prvky (EVP). EVP podle zákona představuje souvislou plochu půdy plnící mimoprodukční funkce, popřípadě jiný útvar, který je součástí zemědělsky obhospodařované půdy nebo k ní bezprostředně přiléhá. Nařízení vlády¹ pak vymezuje tyto druhy EVP: mez, terasa, travnatá údolnice, skupina dřevin, stromořadí, solitérní dřevina, krajinotvorný sad, příkop, mokřad a skalka (viz box č. 1). EVP eviduje na návrh hospodáře Státní zemědělský a intervenční fond (dále SZIF) v rámci evidence využití půdy dle zákona o zemědělství – ve veřejném registru půdy, tzv. LPIS².

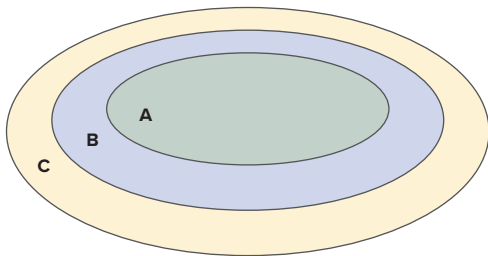
SZIF eviduje EVP, pokud je plocha krajinného prvku součástí nebo přímo přiléhá k zemědělské půdě. Rozlišuje tzv. vnitřní a vnější EVP. Vnitřní EVP musí být obklopeny po celé své hranici zemědělsky užívanou půdou evidovanou v LPIS (Gimunová *et al.* 2015). Většinou jde o mokřady, kamenné snosy či různé prvky nelesní zeleně – solitérní stromy nebo remízky v polích. Krajinné prvky, které evidovanou zemědělskou půdou nejsou zcela obklopeny, jsou evidovány jako vnější EVP. Může se jednat například o stromořadí či příkop na okraji zemědělské půdy či mez rozdělující pole či louky.

Ochrana EVP

Ze zákona explicitně neplyne pro hospodáře ani vlastníka pozemku žádná povinnost ochrany EVP. Na vybrané EVP či jejich části tak lze vztáhnout „pouze“ nástroje ochrany přírody, zejména ochranu dřevin rostoucích mimo les, případně ochranu biotopu zvláště chráněného druhu apod. EVP jsou však chráněny před poškozením nebo zničením v rámci základních

1 Nařízení vlády č. 307/2014 Sb., o stanovení podrobností evidence využití půdy podle užitelských vztahů, ve znění pozdějších předpisů

2 <https://eagri.cz/public/app/lpisext/lpis/verejny2/lpis/>

Kostrou ekologické sítě v České republice je územní systém ekologické stability (A) doplněný chráněnými územími všech kategorií a částí ploch významných krajinných prvků (B). Tyto prvky spolu s veškerými ostatními přírodě blízkými plochami zajišťujícími plnění ekosystémových služeb v krajině tvoří zelenou infrastrukturu (C). Autoři Pavel Pešout a Michael Hošek

podmínek (tzv. DZES, standardy dobrého zemědělského a environmentálního stavu půdy), které musí zemědělci dodržovat, aby měli nárok na zemědělské dotace v rámci Společné zemědělské politiky (SZP)³. Hospodářící subjekt nesmí poškodit nejenom evidované EVP, ale i neevidované krajinné prvky, které se nachází na pozemcích evidovaných v LPIS či v jejich sousedství a teoreticky by je jako EVP bylo možné

zaevidovat (tedy naplňují definici některého z druhů EVP).

Konkrétně má zemědělec zajistit ochranu EVP tak, aby nedošlo „ke snížení výměry nebo poškození vegetačního nebo skalnatého nebo kamenného krytu krajinného prvku, k provádění odvodňovacích operací, k provádění navážky zeminy nebo uskladňování organického materiálu, k mechanickému poškození nadzemní a podzemní části dřevin nebo k aplikaci hnojiv, přípravků na ochranu rostlin a upravených kalů“ s tím, že uvedené podmínky pro mokřady a skalky se nevztahují na zásahy provedené se souhlasem příslušného orgánu ochrany přírody⁴.

Potenciál EVP

EVP vykazují zásadní odlišnosti od zaužívaných nástrojů obecné ochrany přírody – tedy zejména od územního systému ekologické stability krajiny (ÚSES) a významných krajinných prvků (VKP). Zatímco skladebné části ÚSES a VKP (ať již registrované, či tzv. „ze zákona“) podléhají zákonné ochraně, resp. jejich funkce, pak EVP, jak je výše uvedeno, takovou ochranu postrádají.

Zatímco skladebné části ÚSES jsou podle metodiky (Bínová *et al.* 2017) s vysokou odborností vymezovány autorizovanými osobami a schvalovány v rámci složitějšího procesu územního plánování a VKP jsou definovány přímo zákonem o ochraně přírody a krajiny nebo registrovány orgánem ochrany přírody ve správním řízení, pak EVP „pouze“ eviduje SZIF z moci úřední či na návrh zemědělce (ev. vlastníka či kohokoli jiného) po ověření stavu v LPIS (nad ortofotem), spíše výjimečně v terénu. U EVP tedy absentuje cíleně nastavená zákonná ochrana, ale vynikají jednoduchostí a aktuálností evidence. Tím největším přínosem EVP však je, že na rozdíl od registrace/schválení vymezení skladebné části ÚSES či VKP mohou být EVP evidovány z vůle vlastníka/hospodáře. Zemědělec má zájem EVP evidovat, aby zachoval plochu daného krajinného prvku v rámci tzv. obhospodařované plochy a měl tak možnost na ni získávat veškeré plošné dotace (přímé platby, AEKO, EZ a další). Další velkou motivací pro evidenci EVP je osvobození od daně z nemovitosti. Ke zvýšení atraktivity zakládání a evidence EVP také přispěje novela zákona o ochraně ZPF⁵, jejíž účinnost se předpokládá od července letošního roku a která považuje EVP za součást ZPF, nebude tak nutné zemědělskou půdu pro tyto prvky odnímat. Potenciál EVP je

3 Základní pravidla podmíněnosti upravuje nařízení vlády č. 73/2023 Sb., o stanovení pravidel podmíněnosti plateb zemědělcům.

4 Blíže viz Metodická příručka pro podmíněnost. <https://eagri.cz/public/portal/-/q304687---FFeG7cUk/metodicka-prihrucka-pro-pravidla>

5 zákon o ochraně zemědělského půdního fondu č. 334/1992, Sb.

DRUHY EKOLOGICKY VÝZNAMNÝCH PRVKŮ:

Krajinotvorný sad – Plocha rovnoměrně osázená ovocnými stromy (polokmeny nebo vysokokmeny) o minimální hustotě 50 životaschopných jedinců na hektar, jejímž základním účelem není produkce ovoce, ale zachování krajinotvorné, odrůdové rozmanitosti, kulturního dědictví, zemědělského rázu krajiny nebo prvků venkovského krajinného urbanismu, a v meziřadí se nachází bylinný pokryv.

Mez – Souvislý útvar převážně liniového typu sloužící zejména ke snižování nebezpečí eroze, zpravidla vymezující hranici dílu půdního bloku. Součástí meze může být dřevinná vegetace, kamenný snos, kamenná zídka nebo travnatá plocha. Mezí může být i samostatný kamenný snos nebo kamenná zídka.

Terasa – Souvislý svažitý útvar liniového typu tvořený terasovým stupněm sloužící ke snižování nebezpečí vodní nebo větrné eroze a zmenšující sklon části svahu dílu půdního

bloku, zpravidla vymezující hranici dílu půdního bloku. Součástí terasy může být dřevinná vegetace, kamenný snos nebo kamenná zídka.

Travnatá údolnice – Členitý svažitý útvar sloužící ke snižování nebezpečí vodní nebo větrné eroze, vymezující dráhu soustředěného odtoku vody z dílu půdního bloku, se zemědělskou kulturou orná půda. Součástí travnaté údolnice může být dřevinná vegetace, kamenný snos či kamenná zídka.

Skupina dřevin – Samostatný útvar neliniového typu tvořený nejméně 2 kusy dřevinné vegetace s nejvyšší možnou výměrou 0,3 ha. Za skupinu dřevin se nepovažuje dřevinná vegetace, která plní funkci lesa podle § 3 lesního zákona. Součástí skupiny dřevin může být kamenný snos nebo kamenná zídka.

Stromořadí – Útvar liniového typu tvořený nejméně 5 kusy dřevinné vegetace a zpravidla s pravidelně se opakujícími prvky. Součástí stromořadí může být kamenný snos či kamenná zídka.

Soliterní dřevina – Izolovaně rostoucí dřevina s průmětem koruny od 8 m² vyskytující se v zemědělsky obhospodařované krajině mimo les. Součástí soliterní dřeviny může být kamenný snos či kamenná zídka.

Přikop – Útvar liniového typu široký nejvýše 6 metrů, jehož hlavní funkcí je přerušení délky svahu zachycením vody s jejím odvedením nebo zasáknutím.

Mokřad – Samostatný útvar neliniového typu s minimální výměrou 100 m² sloužící k zajištění retence vody v krajině s cílem udržovat přirozené podmínky pro život vodních a mokřadních ekosystémů.

Skalka – Povrchový přirozený výchoz hornin nebo nerostů s cílem ochrany geomorfologických a geologických jevů. Skalka může mít charakter jednotlivých kamenů nebo větších skalních útvarů. Součástí skalky může být dřevinná nebo bylinná vegetace.

Nejrůznější typy mokřadů včetně tůní s minimální výměrou 100 m² lze evidovat jako neproduktivní ekologicky významný prvek „mokřad“ a dosáhnout tak mj. osvobození od daně z nemovitosti na této ploše. Foto Pavel Pešout

tedy značný a s rozvojem tohoto nástroje aktuálně diskutovaným ve společné pracovní skupině MZe a MŽP (viz dále) se ještě bude zvyšovat.

EVP, součást ekologické sítě

Většinu EVP tvoří krajinné prvky, které lze v teorii ekologických sítí, konkrétně územního systému ekologické krajiny, zařadit pod pojem interakční prvky. Interakční prvky představují

důležitý přírodě blízký biotop planě rostoucích rostlin, volně žijících živočichů a dalších organismů. Jejich úkolem je podporovat vzájemné vazby mezi organismy a jimi osídlenými prostředími (Míchal & Petříček 1988). Mezi typické interakční prvky jsou tradičně řazeny přechodové biotopy lesních okrajů (pláště, lemy), remízky, skupiny stromů, solitérní stromy v zemědělské krajině, drobná prameniště, společenstva na mezích

a kamenicích, na agrárních terasách, vysoko-kmenné sady, břehové porosty, parky nebo aleje. Bývají často prostorově izolované a většinou mají menší plochu než biocentra a biokoridory ÚSES, na které nemusí navazovat, takže vytváří jemnější krajinnou strukturu. Průvodní, ale z hlediska krajinného rázu podstatnou charakteristikou interakčních prvků zůstává jejich estetická hodnota (Kasalický 2010).

Interakční prvky nejsou výslovně uvedeny v žádné právní normě, proto na rozdíl od biocentra a biokoridorů nejsou v územních plánech závazně zobrazovány nebo pouze informativně. Vzhledem k nápadné shodě výčtu typických interakčních prvků a druhů EVP a kodifikaci tohoto institutu v zemědělské legislativě se nabízí nahrazení interakčních prvků na zemědělské půdě právě EVP. Jejich zahrnutí do ekologické sítě se zvažovalo již před více než deseti lety (Pešout, Hošek l.c.), tehdy však evidence EVP představovala marginální nástroj a úvahy proto nebyly dále rozvíjeny. S ohledem na významný rozvojový potenciál EVP je na místě tento krok učinit.

Návrh řešení

Základ ekologické sítě bude v České republice nadále tvořit soustava chráněných území, ÚSES a vybraných částí VKP a přírodních parků. Tato území mají určené správce, jsou odstupňovaně chráněna, většinou je definován jejich cílový stav a diferencována péče. Tato území jsou zřizována na základě odborných podkladů a návrhů v zákonem nastaveném procesu státem. Součástí ekologické sítě (*resp. zelené infrastruktury*) v zemědělské krajině se stanou EVP, které jsou SZIF evidovány na návrh hospodařících subjektů nebo jiných navrhovatelů nebo při aktualizaci LPIS.

Aby byl potenciál EVP plně využit, je třeba zahrnout vnější EVP do výměry zemědělských ploch pro přímé platby (nejen) v rámci SZP, rozšířit evidenci EVP i ze strany nezemědělců (motivací je osvobození od daně z nemovitosti) a zpracovat metodiky pro péči o jednotlivé druhy EVP (připravuje AOPK ČR). K naplnění těchto a dalších kroků byla ustavena společná pracovní skupina MŽP a MZe. MŽP také zařadilo podporu vytváření a péče o krajinné prvky mezi priority střednědobého plánu Národního programu Životní prostředí SFŽP. ■

Příklad ekologicky významného prvku typu „mokřad“ zaevidovaného na jaře 2024 v místě podmaččené orné půdy u Třebíče. Zaplavení zemědělské půdy bylo způsobeno zvýšením hladiny vody v důsledku přehrazení toku bobří hrází. Zdroj AOPK ČR

Seznam literatury najdete na www.casopis.ochranaprirody.cz